

See discussions, stats, and author profiles for this publication at: <https://www.researchgate.net/publication/321943290>

Hakimlerin Hukuki ve Cezai Sorumluluğu

Article · December 2017

DOI: 10.15337/suhfd.363910

CITATIONS

0

READS

9

1 author:



Melikşah Aydın
Selcuk University

2 PUBLICATIONS 0 CITATIONS

SEE PROFILE

HÂKİMLERİN HUKUKİ VE CEZAI SORUMLUĞU*

Arş. Gör. Melikşah AYDIN**

JUDICIAL AND CRIMINAL RESPONSIBILITY OF JUDGES

ÖZ

Topluluklar halinde yaşayan insanoğlu, toplumda huzuru ve refahı sağlayacak yönetici sınıftan sonra belki de en önemli ihtiyaç olarak aralarında ortaya çıkan uyuşmazlıkları çözecek olan kişilere gereksinim duymuştur.

Hâkim de insandır ve isteyerek veya istemeyerek haksız hüküm verebilir. Hâkimi kasten haksız hüküm vermeye iten sebep para veya menfaat gibi hususlar yani rüşvet olabilir. Bunun dışında eğer hâkim olabilecek niteliklere sahip olmayan bir kişi hâkimlik mesleğine atanmış ise bu kişi hâkime yakışmayacak şekilde bir fahiş hata yaparsa adalet yerine getirilmemiş olur ve bu sebeple vatandaşlar mağdur olur.

Toplum içinde bu derece önemli bir görevi yerine getiren hâkimlerin sorumluluğu veya sorumsuzluğu konusunda İslam hukukundaki durum ile pozitif hukuktaki durumu karşılaştırmalı bir şekilde ele almaya çalışacağız.

* Kabul Edildiği Tarih: 14.12.2017

DOI Numarası: [10.15337/suhfd.363910](https://doi.org/10.15337/suhfd.363910)

** Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Tarihi Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi

E-mail Adresi: aydinmeliksah@gmail.com

ORCID ID: orcid.org/0000-0002-4077-5025

ANAHTAR KELİMELEER: Hukuk, Tarih, Hâkim, Sorumluluk, Rüşvet.

ABSTRACT

Communities are living human beings provide peace and well-being in society After the ruling class, perhaps the most important need is for those who will solve the disputes that arise between them.

The Judge is also a person and can unjust decides intentionally or unintentionally. The causes that push judge to decide unjust intentionally can be money or benefist that meas bribe. Other than this if a person who does not have the qualifications to be a judge has been appointed to the judge's profession, even if he makes an exaggerated mistake so that it does not fall prey to justice, justice is not fulfilled and the citizens become victims.

Regarding the responsibility or irresponsibility of judges who perform such a crucial task in society, we will try to consider comparatively the situation in Islamic law and the positive law.

KEY WORDS: Law, History, Judge, Responsibility, Bribe.

I. İSLAM VE OSMANLI HUKUKUNDA HÂKİMLERİN SORUMLULUĞU

A. HUKUKİ SORUMLULUK

Hâkimlik mesleği bu mesleğin içinde olan kişilere çok büyük sorumluluklar getirmektedir. Bu sorumluluk gerek hukuki anlamda gerekse cezai anlamda olur. Hâkimlerin yaptıkları yargılama faaliyeti o kadar önemlidir ki, bu faaliyet insanların malını, hürriyetini etkileyebildiği için hâkimler yargılama sırasında çok dikkatli olmalıdırlar. Toplumun huzurlu ve mutlu bir şekilde yaşayabilmesi de yargılama faaliyetinin hakıyla yerine getirilip getirilmediğiyle doğrudan ilişkilidir. Bu açıdan oldukça büyük sorumluluk getiren bu mesleğin hakıyla yerine getirilememesi durumunda da hâkimlerin mesuliyeti söz konusu olacaktır.¹

¹ ASLAN, Nasi, İslam Hukukunda Yargılama Etiği ve İlkeleri, Ankara, 2014, s.18. ATAR, Fahrettin, "Kaza", DİA, C. XXV, s.114.

Bu hususta İslam dini de hâkimlere büyük sorumluluk getirmiştir. İslam devletinde devlet başkanı olan halife yargılama faaliyetini bizzat kendisi de yaptığı için vereceğimiz örnek bu hususta aydınlatıcı olacaktır. Hz. Ebubekir'in halifeliği zamanında bir gün Hz. Ömer, halifenin yanına girer ve selam verir; fakat Hz. Ebubekir bu selamı almaz. Hz. Ömer bu duruma çok üzülür ve sahabeden Abdurrahman b. Avf'a bu durumu anlattıktan sonra "*Acaba halife bana dargın mı?*" diye sorar. Bunun üzerine Abdurrahman b. Avf durumu Hz. Ebubekir'e aktarır. Hz. Ebubekir ise, "*Ömer yanıma geldiğinde yanımda iki kişinin duruşmasını görüyordum. Yüce Allah, mahşer gününde beni o kişilerden ve onların sözlerinde sorumlu tutacağı için tüm dikkatimi bu iki kişi üzerine vermişim. Ömer'in selamını almaktan gaflet etmişim*" diyerek yargılama faaliyetinin ne derece önemli ve sorumluluk gerektiren bir faaliyet olduğunu açıklamıştır.²

Yargılama faaliyeti yürütülürken hâkimin dikkati dağınık ve bu dikkat dağınıması sonucu, yargılama ve dava için önemli bir husus gözden kaçırılır ve bu gözden kaçırma dolayısıyla da hâkimin verdiği karar eksik veya adaletsiz olursa, bu karardan doğabilecek zararlardan hâkim bizzat mes'ul olacaktır. Bu sebeple örneğimizde Hz. Ebubekir oldukça dikkatli davranarak kul hakkı doğurabilecek bir haksızlıktan korunmaya çalışmıştır.

"İnsanlar arasında hükmetmek üzere kim yargı görevini üstlenirse bıçaksız olarak boğazlanmış olur"³ hadisi yargılama faaliyetinin büyük bir sorumluluk getirdiğini anlatmaktadır.⁴ Bilmen, hâkimlik yapabilecek vasıflara sahip olmayan kişinin haksız yere vereceği bir hükmün hâkimin ebedi felaketine sebep olabileceğini belirtmiştir.⁵ Birçok âlim de kendilerine teklif edilen hâkimlik görevlerini bu sorumluluğun ciddiyeti sebebiyle

² BERKİ, Ali Himmet, İslam'da Kaza Hüküm ve Hâkimlik ve Tevabii, Ankara, 1962, s.17.

³ İbn Mâce, *Ahkâm*, 1; Tirmizî, *Ahkâm*, 1; Ebu Davud, *Akdiye*, 1; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II/230, 365.

⁴ Hatta bazı âlimlere göre mekruhtur. Şeyh Bedreddin, *Camii'l-Fusûleyn*, (Yargılama Usulüne Dair, ed. Hacı Yunus Apaydın), Ankara, 2012, s. 41.

⁵ BİLMEN, Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahat-ı Fikhiyye Kamusu*, C. VIII, s. 212.

reddetmişlerdir.⁶ Ebu Hanife⁷ ve İmam Şafii⁸ bu âlimlerden bazılarıdır. Fukahadan Mekhul: “Eğer kaza (hâkimlik) ile katledilmek arasında muhtar bırakılsam (tercih yapmaya zorlansam) katli ihtiyar ederim (tercih ederim).” diyerek konunun önemine dikkat çekmiştir.⁹ Hz. Ömer’in halifeliği devrinde Mısır valisi olan Amr b. As, halifeden bölgeye bir hâkim ataması emrini içeren bir ferman aldığı¹⁰, hâkimlik için Ka’b b. Yassar’a teklif götürmüştür. Ka’b cahiliye devrinde hakemlik yaptığı ve yargılama faaliyetinin ne denli bir sorumluluk gerektiren bir görev olduğunu bildiği için hâkimlik görevini reddetmiştir.¹¹

Ebu Kılabe Abdullah b. Zeyd o derece hukuk bilgisine ve üstün vasıflara sahipti ki, İbn Sa’d ve İbn Hacer’e göre İran bölgesinde bulunsaydı kendisi mobez mobezanlık¹² yapabilecek seviyedeydi. Fakat kendisine Basra kadılığı teklif edilince görevi kabul etmemek için Şam’a kaçmış ve orada yaşamaya başlamıştır. Kendisine neden hâkimlik görevini kabul etmediğini soranlara “Hâkim denizde yüzen birine benzer. Bir kimse denizde kaç gün yüzebilir” demiştir.¹³

⁶ KAHVECİ, Nuri, KALENDER, Abbas, “İlk Dönem İtibariyle İslam Hukukuna Göre Hâkim Tayininde Aranan Kriterler”, K.S.Ü.İ.F.D, 2014, sy.23, s.4.

⁷ Ebu Hanife’ye hâkimlik hem Emeviler hem de Abbasiler devrinde teklif edilmiştir. Emeviler devrinde Kufe kadılığı, Abbasiler devrinde de halife Mansur tarafından teklif edilen Bağdat kadılığı bu büyük âlim tarafından reddedilmiş, halife Mansur bu büyük âlimi hapsedmiş ve işkence ettirmiştir. BERKİ, İslam’da Kaza Hüküm ve Hâkimlik ve Tevabii, s.17-18.

⁸ ASLAN, Yargılama Etiği, s.27. YAMAN, Ahmet, Siyaset-Hukuk İlişkisi, Esra Yayınları, Konya, 1999, s.139.

⁹ BİLMEN, C. VIII, s.212.

¹⁰ KAHVECİ/KALENDER, s.7.

¹¹ ATAR, Fahreddin, İslam Adliye Teşkilatı, Ankara, 1991, s.101.

¹² Mobez Mobezan İran devletinde kadılıkudat benzeri yetkilere sahip olan kişiye verilen isimdir. Bu göreve tayin edilen kişi ülkedeki en yetkili hukukçudur ve hâkimlerin atanması ve tayini gibi birçok önemli görevi bulunmaktadır. ÖZEN, Şükrü, “Kadılıkudat”, DİA, C. XXIV, s.78.

¹³ ATAR, İslam Adliye, s. 101. Bir kimse hâkimliği kalbiyle arzu edemez ve diliyle de isteyemez. Bir hadiste de “Bir kimse hâkimliğe talip olursa, kendi nefesine bırakılır. Bir kimseye de zorla hâkimlik verilirse o kimse üzerine bir melek inip ona doğruyu gösterir.” buyurulmuştur. Damad Tercümesi, Mecme’ul Enhur, Mülteka Şerhi,

Hâkimlik yapabilecek niteliklere sahip olmasına rağmen, kendisine teklif edilen hâkimlik görevini kabul etmeyen kişilerin de bazı durumlarda sorumluluğu vardır.¹⁴ Hâkimlik yapabilmek için gerekli olan niteliklere ve yeterli bilgiye sahip olan muttaki kişi, kendisine hâkimlik görevi teklif edildiğinde bu görevi kabul etmez, daha sonra ise yargılama faaliyeti gereği gibi yerine getirilemez ve hâkimlik yapmaya ehil olmayan kişiler hâkim olurlarsa görevi kabul etmeyen kişi bundan dolayı sorumlu olur ve günaha girer.¹⁵

Hâkimlik yapabilmek için gerekli olan ehliyet ve vasıflara sahip olmayan birisi hâkim olarak atanırsa ve yargılama sonucunda hukuk bilgisine dayanmaksızın hüküm verirse, verdiği bu hükümlerde adil olsa bile günah işlemiş olur.¹⁶ Kur'an- Kerim'de de *"Hiç şüphesiz Allah size emanetleri ehline teslim etmenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adaletle hükmetmenizi emreder."*¹⁷ denilerek hakim atamasını yapacak ilgililerin dikkatli olması gerektiği belirtilmiştir. Hz. Ömer de Şureyh'i hâkim olarak atamadan önce bir Yahudi ile Hz. Ömer arasında ortaya çıkan bir uyuşmazlıkta Yahudi, Şureyh'in hakem olarak karar vermesini ister, Şureyh de adil bir şekilde karar verir. Şureyh'in hukuk bilgisi ve yargılama usulünü gören Hz. Ömer, onu kadı olarak bir bölgeye atamıştır.¹⁸

Abdurrahman b. Şeyh Muhammed b. Süleyman, terc. Mehmet Çelik, İst. 2011, C. IV, s.404.

¹⁴ Kendisinden başka o bölgede kadılık yapmaya ehil olmayan kişiye kadılık teklif edildiğinde görevi kabul etmesi farz-ı ayn hale gelir. HALEBÎ, İbrahim, İzahlı Mülteka el-Ebhur Tercümesi, Tercüme: Mustafa Uysal, İstanbul, 1972, s.195.

¹⁵ BERKİ, İslam'da Kaza Hüküm Hâkimlik ve Tevabii, s.19.

¹⁶ ASLAN, Yargılama Etiği, s.23.

¹⁷ Nisa, 4/58. *"Kadılar (hâkimler) üç kısımdır. Biri cennette ikisi ateştedir. Cennette olanlar hakkı bilip onunla hükmedenlerdir. Hakkı bildiği halde hükmünde zulmeden (haklıyı bildiği halde bunu gizleyip haksız hüküm veren) hâkimler ise ateştedir. Gerçeği araştırıp öğrenmeden cahillikle hükmeden hâkim (ya da hâkimliğe ehil olmadığı halde bir şekilde göre alan hâkim) de ateştedir."* Bu Hadis-i Şerif'te de hâkimlerin verdikleri hükümler dolayısıyla uğrayabilecekleri olası cezalar öngörülmüştür.

¹⁸ KAHVECİ/KALENDER, s.12.

Hâkimliğin gerektirdiği ehliyet ve niteliklere sahip olan birisi ise verdiği hükümde kasıtlı olmaksızın hata yapsa ve adil sonucu bulamasa bile kendisi bu hatadan ve bu hüküm dolayısıyla verdiği zarardan sorumlu tutulmaz. Bu hâkim, adil bir şekilde hüküm vermek amacıyla yargılama yaparsa; hükmünde isabet ederse bir sevap, edemezse iki sevap kazanacağı müjdelenmiştir.¹⁹ Bu açıdan hâkimin kendine güveninin olması hâkimlik yapmaya ehil olduğunu gösterir.²⁰

1- Genel Olarak

Yargılamanın oldukça sorumluluk gerektiren ve zor bir görev olduğundan daha önce bahsetmiştik. Dolayısıyla bu yorucu ve kafa karıştırıcı görevde kişinin her daim taze ve dikkatli kalması mümkün olmayabilir.²¹

Genel olarak İslam hukukunda hâkimin korunduğu alan oldukça geniştir. Asıl olarak olması gereken de budur. Verdiği her hatalı kararda hâkime rücu etmek, hâkimin karar verirken çekingen davranmasına dolayısıyla yargılamanın uzamasına, duruşma sayılarının artmasına ve pek tabii adaletin tecellisinin gecikmesine sebep olabilir. Geciken adaletin ise gerçek adalet olmadığı görüşünden hareketle hâkimin yargılama sürecini uzatması bireylerin adalete ve adalet sistemine olan güvenini azaltır.

Bu açıdan ünlü müsteşrik Emile Tyan der ki, *“İslam hukukunda memurun görev dışında yaptığı kabahatlerle görev başında şahsi bir hatasından meydana gelmiş veya görevinden ötürü yapacağı hata ve kusurlar arasında herhangi bir ayırım yapılmaz. Memurun görevinden kaynaklanan bir hata ve kusurundan dolayı fert tarafından açılacak dava idarenin manevi şahsına karşı*

¹⁹ Buhari, *Kitabu'l-İtisam li Kitabi ve's-Sünne*, 21, Hadis no: 6919; Müslim, *Akdiye*, 6, Hadis no: 1716; BİLMEN, C. VIII, s.212-213.

²⁰ KAHVECİ /KALENDER, s.10.

²¹ Hz. Peygamber de *“Ben ancak bir beşerim. Siz benim önümde davalıyorsunuz. Belki birinin delilini diğerinden daha iyi ifade eder ve ben de işittiklerime göre hükmederim. Kardeşinin hakkından kimin lehine bir şey hükmedersem, onu almasın. Zira ben onun lehine ancak ateşten bir parça hükmetmiş olurum.”* Buhari, *Şehadet*, 27, *Ahkâm*, 20; Müslim, *Akdiye*, 3; Ebu Davud, *Akdiye* 7. Diyerek hâkimi bir şekilde hataya düşürmüş olan tarafın dini sorumluluğunu ortaya koymuştur. TÜRCAN, Talip, *“İslam Hukukunda Uhrevi Sorumluluk Bakımından Yargı Kararlarının Geçerliliği Sorunu”, İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, Sy.5, 2005, s.171.*

değil memurun şahsına karşı açılır. Bu görüş noktasında denilebilir ki, İslam hukukunda hizmet kusuru denen mefhum yoktur.”²² Bu konudaki görüşlere katılmadığımızı açıklamaya çalışacağız.

Hâkimin yargılama süreci boyunca yaptığı yanlışları hata (taksir)²³ ve kasten yapılan yanlış olarak ikiye ayırmanın konunun daha iyi anlaşılması bakımından faydalı olacağı düşüncesindeyiz.

Hâkim görevini ifa ederken yani yargılama yaparken bir hata yapmışsa ve yaptığı hata hâkimlik yapmaya engel bir durumdan kaynaklanmış veya hâkimin yaptığı hata, hâkimlik yapmaya engel olacak bir sonuç ortaya çıkarıyorsa, bu durumda yapılabilecek yaptırım hâkimin görevine son verilmesidir. Yapılan bu hata hâkimin hâkim olabilmesi için aranan vasıflarında bir sıkıntı oluşturursa o takdirde hâkimin azledilmesi yoluna başvurulur.²⁴

2. Hâkimin Taksirle Haksız Hüküm Vermesi

Âlimler arasındaki genel görüşe göre hâkimin mala ilişkin davalarda verdiği kararlarındaki hatalarından dolayı kendisine rücu edilemez, bu durumda hâkim tazminat ödememez. Bunun sebebi ise şudur: Eğer hâkimin mala ilişkin davalarda verdiği hükmün yanlışlığı sonucunda bunun zararı hâkimden alınırsa, mal kaybedebilecekleri ve yüksek tazminat ödeyebilecekleri düşüncesiyle hâkimliğe ehil olan kimseler bu görevden kaçınabilirler. Bu durum da hâkimliğe ehil olmayan kimselerin hâkimlik görevine getirilmesi

²² TYAN, Emile, *Historie de l'Organisation Judiciaire en Pays Islam*, Paris, 1938, II, 171-172, (akt. ATAR, İslam Adliye Teşkilatı, s.170.)

²³ Bu duruma görev kusuru diyebiliriz. ATAR, İslam Yargılama Hukukunun Esasları, s. 92. Hâkimin görevi ihmali ve bu sebeple adaleti geciktirmesi toplumun hukuka olan güvenini sarsar. Bu durum da hâkim açısından suç teşkil etmektedir. Hâkim görevini ihmal ederek bir zarara sebebiyet verirse verdiği bu zarardan sorumlu olur. CİN/AKGÜNDÜZ, C. I, s.417. Hâkim, eğer davada hüküm sebepleri oluşmuşsa hükmü erteleyemez, mazeretsiz davayı geciktiremez. AVCI, Mustafa, *Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler*, Konya, 2014, s.424-425. Davayı gereksiz yere sürüncemede bırakıp hüküm vermeyi geciktiren hâkimler, görevden alınmalarını gerektirecek bir suç işlemiş olurlar. BAYINDIR, s.119. Ayrıca tazir cezasına çarptırılırlar. Şeyh Bedreddin, *et-Teshil, Şerhu Letaifi'l-İşarat*, (Letaifi'l-İşarat Şerhi, ed. Hacı Yunus Apayadın), Ankara, 2012, C.II, s.1543.

²⁴ Bu durum hâkimde sonradan sağlık sorunları ortaya çıkması gibi bir sebeple olabilir. ATAR, *Yargılama Usulü*, s.87.

sonucunu doğuracaktır. Dolayısıyla ehil olmayan kimseler adil olmayan kararlar verebilirler.²⁵

3- Hâkimin Kasten Haksız Hüküm Vermesi

Hâkimin kasıtlı ve kusurlu hareketleri sonucu ortaya çıkan bir zarar varsa ve bu durum da ağır bir kusur oluşturuyorsa; hâkimin bu ağır kusurundan dolayı kendi şahsi malvarlığıyla sorumlu olacağı düşüncesi hâkimdir. Çünkü bu durumda hâkim göstermesi gereken özeni göstermemiştir ve özen göstermemesi sebebiyle ağır kusur işlemiştir dolayısıyla bundan sorumlu olması gerekmektedir. Hükümde ortaya çıkan ağır kusuru sebebiyle birisinin ölümüne neden olan yani haksız olarak ölüm cezası veren hâkime ne ceza verileceği konusunda mezhepler arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Bu hâkime, Hanefiler diyet, bazı Malikiler ve Şafiiler ise kısas cezası öngörmektedir.²⁶

İslam hukukunda verdiği yanlış kararlardan dolayı hâkime rücu edilmesi hususu sadece hâkimin bilerek ve isteyerek yani kasten haksız hüküm vermesi durumunda söz konusu olur. Bunun dışında hâkimin gerek kendi hatalı eylemi ile ve yahut şahitler tarafından yanlış beyan verilerek²⁷ hatalı karar verilmesi durumlarında ortaya çıkan bir zararı olursa ya haksız kazanç sağlayan taraftan ve yahut devlet hazinesinden karşılanır. Hâkimin kasten haksız hüküm vermesi durumunda hâkime rücu edilmesinin sebebi, hâkimin kasten bu harekette bulunmasının hâkim olarak atanabilmesi için gerekli olan niteliklere yani

²⁵ KOŞUM, s.138.

²⁶ BİLMEN, C. VIII, s. 247; ATAR, "Kadı", *DİA*, C. XXIV, s. 69; ASLAN, s. 25. İbnü'l-Menasıf, *Tenbihü'l-Hükkam*, s. 305, akt. KOŞUM, s. 139. Osmanlı devletinde soygun ve hırsızlık arttığı zaman, bu durumu padişaha şikâyet eden halkın talebi doğrultusunda hâkimlere emir ve talimatlar gönderilmiş, suçluların yakalanması ve cezalandırılması hususlarında ihmalkâr davranan hâkimlere çalınan eşya bedelinin ödettirileceği belirtilmiştir. Bu durum genelde Adaletnameler aracılığıyla hâkimlere bildiriliyordu. AVCI, "Klasik Osmanlı Hukukunda Hâkim, Hâkimin Görevi ihmali", içinde Osmanlı Devletinde Eğitim Hukuk ve Modernleşme, Ejder Okumuş, Ahmet Cihan, Mustafa Avcı, Özgü Yayınları, Temmuz, İstanbul, 2006, s.100.

²⁷ Bu kimselerin beyanları ve şahitlikleri hiçbir şekilde kanıt niteliği taşımamaktadır. Dolayısıyla bu beyanlar esas alınarak verilen hüküm geçersizdir. İBN ABİDİN, Muhammed Emin (ö. 1836), *Reddül-Muhtar Ale'd-Dürri'l-Muhtar*, terc. Mehmet Savaş, İstanbul, 1985, C. XII, s.93; TÜRCAN, s.167.

bağımsız ve tarafsız olarak hüküm vermesi şartına aykırılık oluşturduğu içindir.²⁸

Hâkimin zararı tazmin edeceği durumlara iki şekilde karşımıza çıkabilir. Birincisinde, hâkim dava sonucunda önüne gelen deliller ve şahitlere göre kimin haklı kimin haksız olduğu sonucuna varmış olmasına rağmen kasıtlı olarak haksız tarafa hak vermiş veya haklı tarafa hakkını vermemiştir. İkincisinde, hâkim rüşvet alarak adil olarak verilmesi gereken hükmünü değiştirmiş ve bu hususlar da kanıtlanmış veya hâkim daha sonradan kendisi kasıtlı olarak yanlış hüküm verdiğini itiraf etmiştir. Bu durumlarda hâkimin verdiği hüküm sonucunda zarara uğrayan taraf maddi olarak tazmin edilebilecek bir zarara uğradıysa, hâkim bu zararı kendi malvarlığıyla tazmin etmekle yükümlüdür.²⁹ Ayrıca kasıtlı olarak yanlış hüküm verdiği için azledilir ve tazir cezasına çarptırılır; çünkü hâkimlik vasfını kaybetmiştir. Bu hâkim bir daha herhangi bir kamu görevine atanamaz, işlediği bu günahattan dolayı tevbe etmiş olsa dahi şahitlik ehliyetini kaybeder. Bir daha hiçbir davada şahitlik yapamaz, yapacağı şahitlik kabul edilmez.³⁰

Dava konusu mal veya eşya olan davalarda tazmin yükümlülüğü lehine haksız hüküm verilen tarafa aittir.³¹

4- Hâkimin Yargılama Usulü ve İşleyişinden Kaynaklanan Bir Sebep Hatalı Hüküm Vermesi

Buradaki hata hükmün dayanağından kaynaklanmaktadır. Yani hâkimin hükmü vermesinde doğrudan ilgisi bulunan bir durumdaki hata söz konusudur. Örnek vermek gerekirse, davada dinlenen şahidin beyanı dava

²⁸ ASLAN, Yargılama Etiği, s.25.

²⁹ Hâkimin kasıtlı olarak davranmasından kaynaklanan hükümde eğer idam cezası verilmiş veya bir organ kaybı yaşanmışsa bu durumda ortaya çıkacak diyeti hâkim kendi cebinden öder. ATAR, İslam Yargılama Hukuku, s.92.

³⁰ HASSAF, Edebü'l-Kadı, s. 326, akt. KOŞUM, s.138. Hz. Ömer de görevini ihmal eden hâkimi görevinden uzaklaştırmıştır. Bu bakımdan kendisine gelen şikâyetler valiler hakkında ise hemen azil yoluna gidilmiş, şikâyetler hâkimler hakkında ise soruşturma yapıp azli gerektirecek bir husus olduğu ispatlanıncaya kadar azil yoluna gidilmemiştir. İBN AŞUR, s.312; AVCI, "Osmanlı Hukukunda Hâkim", s.104.

³¹ İBN ABİDİN, C. XII, s.305.

sonucunda verilen hükme tesir etmiş; fakat beyanı dinlenen şahit, şahitliği kabul edilmemesi gereken bir kimsedir.³²

Hâkimin yargılama usulü ve işleyişinden kaynaklanan bir sebeple hatalı hüküm vermesi durumunda dava konusuna göre dörtlü bir ayırım yapılmıştır:

a. Dava Konusu Mal Olan Hukuk Davalarında

Bir hukuk davası söz konusu ise ve mala ilişkin olarak hüküm verilmiş ve hükümde hata olduğu ortaya çıkarsa, dava konusu mal itlaf olmamışsa hâkim bu malı aleyhine hüküm verilmiş ola tarafa iade etmelidir. Fakat mal itlaf olmuş veya harcanmışsa bu malın mislinin veya değerinin haksız kazanç sağlayan taraftan diğer tarafa verilmesine hükmedilir. Haksız kazanç sağlayan taraf, sebepsiz olarak bir zenginleşme sağladığı için zenginleşme tutarını diğer tarafa vermekle yükümlüdür.³³

Hanbelilerden rivayet edilen bir görüşe göre³⁴ ise dava konusu mal telef olmuşsa ve misli ile iadesi de mümkün değilse, bu durumda malın değerini hâkim kendi malından tazmin etmeli ve bu tazmin ettiği değeri de haksız kazanç sağlamış olan tarafa rücu etmelidir.³⁵

b. Dava Konusu Mal Olmayan Hukuk Davalarında

Dava, konusu mal olmayan bir hakla ilgiliyse ki buna örnek olarak boşanma davası verilebilir. Bu durumda hâkimin daha önce vermiş olduğu hüküm bozular. Dava konusu da mal olmadığı için tazminat ortaya çıkmaz.

Dolayısıyla, bir boşanma davasında şahit beyanı sonucunda tarafların boşanmasına karar verilmişse ve daha sonra şahidin yalan yere şahitlik yaptığı veya şahitlik yapmaya elverişli olmayan birisi olduğu ortaya çıkarsa daha önce verilmiş olan boşanma hükmü bozular. Taraflar hiç boşanmamış gibi olurlar.

c. Ceza Davalarında

Bu durumda, yargılamanın işleyişinden dolayı ortaya çıkan hata kamu düzenine ilişkin olarak bir ceza davasında ortaya çıkmıştır. Buna örnek olarak

³² Kazif (zina iftirası, nitelikli hakaret) suçundan ceza almış olan veya fasık kimsenin ve hatta cami cemaatine devam etmeyen kimselerin şahitliği kabul edilmez.

³³ KOŞUM, s.139.

³⁴ İBN ABİDİN, C. XII, s.305.

³⁵ ALİ HAYDAR, Mecelle Şerhi, C. IV, md. 1785; KOŞUM, s.139.

hata ile hırsız olduğuna hükmedilen kişinin elinin kesilmesi, zina ettiğine hükmedilen muhsanın recmedilmesi gösterilebilir. Eğer hüküm verilmiş ve fakat infaz gerçekleşmemişse verilen hüküm infaz edilmez. İnfaz gerçekleşmişse bu durumda tazminat gerekir. Haksız yere ceza alan kişiye veya yakınlarına diyet ödenir. Bu diyet ise hâkimin malvarlığından değil, devlet hazinesinden ödenir. Burada hâkimin ve yahut hükmü infazını gerçekleştiren infaz memurunun bir sorumluluğu bulunmaz.

Müelliflerden bazılarında göre devlet başkanlarının ve hâkimlerin kamu görevini yerine getirirken bir hata yapıp bu hata sonucunda şahısların ölümüne veya mal kaybetmelerine yol açmaları durumunda ortaya çıkan zarar devlet hazinesinden ödenir.³⁶

Osmanlılarda ise idam ve ağır bedeni cezaları hâkim hükmü verdikten sonra merkeze gönderiliyor ve padişah onayı olmadan infaz yapılmıyordu. Bu durum yanlış verilebilecek cezaların temyiz merciine gitmesi ile telafisi güç zararların önüne geçmek açısından önemlidir.³⁷

d. Hem Şahıs Hakları Hem de Kamu Haklarına İlişkin Olup Şahıs Hakkının Daha Üstün Olduğu Davalarda

Bu duruma örnek olarak kısasen verilen ölüm cezası gösterilebilir. Hanbelilerden bir rivayete göre bu durumda hâkim hatasından dolayı sorumlu olmaz, haksız şekilde öldürülen tarafın yakınlarına devlet hazinesinden diyet ödenir.³⁸

Eğer böyle bir durumda hâkimin diyeti kendi malvarlığından ödemesine karar verilecek olsaydı hâkimin ailesinin geçimini sağlaması zorlaşır ve dolaylı olarak hâkimin ailesinin cezalandırılması sonucu ortaya çıkar. Bu sebeple hâkimin böyle bir davada hatalı hüküm vermesi durumunda İslam hukukuna göre diyet devlet hazinesinden karşılanır.

³⁶ İmam Şafii'de aynı görüştedir. AKYÜZ, Vecdi, İslam Hukukunda Yüksek Yargı ve Denetim Divan-ı Mezalim, İstanbul, 1995, s.121; YENİÇERİ, Celal, İslam'da Devlet Bütçesi, İstanbul, 1984, s.420; KOŞUM, s.140.

³⁷ MUMCU, Siyaseten Katl, s.163.

³⁸ KASANI, VII, 16, akt. KOŞUM, s.141.

Bir örnekte bu durum anlatılmaktadır. Hz. Ömer yargılama yaparken bir kadını ifadesine başvurmak için mahkemeye çağırmıştır. Bunun üzerine hamile olan kadın korkudan düşük yapmıştır. Hz. Ömer de düşük olayında cenin diyeti olan gurrenin kimden alınacağına karar verebilmek için bilirkişi olarak Hz. Ali'ye başvurmuştur. Hz. Ali de gurrenin hamile kadının davalık olduğu karşı tarafın diyet dayanışma grubu olan akilesinden alınması gerektiği belirtmiş, Hz. Ömer de bunun üzerine aynı doğrultuda hüküm vermiştir.

Bu örnekten hareketle bazı Hanbeliler, hataen kısas cezası verilmesi durumunda davada mağdur kabul edilen tarafın akilesinden diyet alınması, taksirle adam öldürmeye sebep olma sonucunda ortaya çıkan kefareti ise mağdur kabul edilen kişinin bizzat ödemesi gerektiği düşüncesindedirler. Bu hususta Hanefi, Şafii ve Hanbelilerin görüşü bu yöndedir.³⁹

Yukarıdaki görüşlerden anladığımız üzere hâkimin hataen karar vermesi durumunda sorumluluğu yoktur, burada ortaya çıkan tazminat modern idare hukuku ile bağlantılı olarak hizmet kusuru kabul edilip, devlet hazinesinden karşılanır.⁴⁰

Hâkimin bir hata yapması durumunda yapılan hatayı hâkimin bizzat kendisi veya bir başka kişi de fark edebilir. Eğer hâkim kendi hatasını sonradan görürse bu hatasından dönmesi gerekir.⁴¹ Küçük düşerim korkusuyla hatasında ısrar etmek, hâkimin olması gerektiği ahlaki seviyeye yakışmaz. Fakat hâkimin hata yaptığını yargılama esnasında hazır bulunan bir başka kişi fark ederse bu durumda duruşma sırasında hâkimi küçük düşürecek bir harekette bulunmak veya hatasını hâkimin yüzüne vurmak hoş olmayacağından, hatayı fark eden şahsın hâkimden izin alarak ve hâkimle

³⁹ İBN KUDAME, Muğnî, XII/150; HASSAF, Edebü'l Kadı, s. 325; akt. KOŞUM, s.141.

⁴⁰ KOŞUM, s.142.

⁴¹ Verilen hükümde hata yoksa hâkimin verdiği hüküm kesindir. Ebussuud Efendi'nin bir fetvası bu konuya örnek teşkil etmektedir: "Mesele: Bir defa şer-i şerifle faslolunup aher kadı tenfiz ve imza eylediği husus yine aslından dinlenmek şer'i olur mu? El-cevap: Emr-i sultani olmayacak olmaz, memur olıcak dahi sabıkan şer'le faslolunduğu sabit olıcak tağyir olunmaz." AKGÜNDÜZ, Ahmet, Osmanlı Kanunnameleri, C.4, s.55.

yalnız kaldıklarında bu hatayı hâkime bildirmesi yargılamanın şerefine zedelenmemesi bakımından önemlidir.⁴²

5- Hâkimin Verdiği Hükümde Fahiş Hata Bulunması

Hâkimin yargılama süresince yaptığı haksızlıklar ve yanlışlardan, bu hareketleri kasıtlı olarak yapması durumunda sorumlu olduğunu belirtmiştik. Hâkimin istemeyerek yaptığı hatalardan sorumlu olduğu tek durum ise bu hatanın tamamen hâkimden kaynaklanan bir sebeple ortaya çıkması halindedir.

Örnek vermek gerekirse; hâkim fiil ehliyetine sahip olmayan bir çocuk veya akıl hastasının şahitliğini kabul ederek buna göre hüküm tesis ederse, bu hükümden dolayı ortaya çıkacak zararı hâkim kendi malvarlığından tazmin etmelidir. Burada hâkimin sorumlu tutulmasının sebebi ise İslam hukuku bakımından oldukça önemli olan şahitlerin şahadet ehliyetlerinin hâkim tarafından araştırılması gerekliliğidir. Hâkim gerekli araştırmayı yapmadan şahitlik ehliyeti bulunmayan bir kişinin şahitliğini kabul edip ona göre hüküm tesis etmiştir. Dolayısıyla bu hüküm sebebiyle ortaya çıkabilecek olası bir zararı tazminle mükelleftir.⁴³

6- Hâkimin İctihaden Verdiği Hükümdeki İctihadında Yanılması

Hâkimin önüne gelen davada, dava konusu hakkında naslarda yani Kur'an ve Sünnet'te bir hüküm bulunmuyorsa yani kanunen bir düzenleme yoksa hâkim icthad ederek uyumsuzluğu hükme bağlamalıdır.⁴⁴ Hakkında kanun hükmü olmayan bir davayı sonuçlandırmaktan kaçınmak, hâkimlik mesleğinin gereklerine yakışmaz. Bu sebeple önüne gelen dava ne kadar karışık veya zor olursa olsun hâkim gerekli araştırmayı yaparak ve delilleri iyi tahlil ederek bu uyumsuzluğu bir hükme bağlamalıdır.

Hadis-i Şerif'te de *"Hâkim, hüküm verirken icthadta bulunur, sonra bu icthadında isabet ederse ona iki sevap vardır. Fakat icthadta bulunur ve hata*

⁴² SERAHSİ, Mebcut, C. XVI/75; KOŞUM, s.142.

⁴³ ZEYDAN, Nizam'ül-Kaza, Bağdat, 1984, s.83; akt. KOŞUM, s.138.

⁴⁴ MAVSİLÎ, Abdullah b. Mahmud b. Mevdud, el-İhtiyar li- Ta'lîf'l Muhtar, çev. Mehmet Keskin, Ümit Yayınları, İstanbul, 1998, s.98.

ederse, ona bir sevap vardır"⁴⁵ denilerek hâkimlerin içtihat ile hüküm vermekten korkmamaları gerektiği belirtilmiş ve içtihat etme konusunda hâkimler cesaretlendirilmiştir.

İnsanın yanılmasının fitratında olduğu gerçeğini göz önünde bulundurursak hâkimin de verdiği kararda yanılması mümkündür. İşte hâkimin içtihat ederek verdiği hükümde ortaya çıkan hatadan dolayı sorumluluğu konusunda ise hâkimin bu hükümden dolayı sorumlu olmayacağı görüşü hâkimdir. Bu durumda devletin de bir tazminat yükümlülüğü ortaya çıkmaz. İbn Ferhun da hâkimin hukuk davalarında hatalı karar vermesi durumunda herhangi bir tazminat sorumluluğunun ortaya çıkmayacağı kanaatindedir.⁴⁶

Hâkimin içtihaden verdiği hükümdeki hatasından dolayı sorumlu olacağına ve zararı kendi malvarlığından ödemesi gerektiğine karar verilirse, kuşkusuz hâkimler hüküm vermekten kaçınırlar ve hatta hâkimlik mesleğini tercih etmekten sakınırlar. Dolayısıyla hâkimlik mesleği ehil olmayan kişilerin ellerine bırakılmış olur. Sonuç olarak içtihat etmeye izin verilen bir davada hâkimin içtihadında yanılarak hüküm vermesi durumunda herhangi bir sorumluluk ortaya çıkmaz. Ne hâkimin kendisinin ne de devletin ortaya çıkan zararı tazmin yükümlülüğü bulunmaz.⁴⁷

Hâkimin önüne gelen davada uygulanacak kanun hükmü bulunmuyorsa ve uyuşmazlığı çözmekle görevli olan hâkim, kendisi bizzat içtihat ederek hüküm vermek zorundadır. Hâkimin verdiği bu hüküm kanunlara yani naslara aykırı olmamak şartıyla geçerlidir. Bu şekilde hüküm veren hâkimin verdiği hükümde fahiş hata bulunmuyorsa bu hükümden dolayı hâkimi herhangi bir sorumluluğu bulunmamaktadır. Fakat hâkimin kasten haksız hüküm verdiği durumlarda sorumluluğu kuşkusuz vardır. Bu bakımdan kasıtlı olmayan hareketleri sebebiyle hâkim sorumlu tutulamaz.⁴⁸

⁴⁵ Buhari, *Kitabu'l-İtisam li Kitabi ve's-Sünne*, 21, Hadis no: 6919; Müslim, *Akdiye*, 6, Hadis no: 1716.

⁴⁶ İBN FERHUN, *Tabsiratü'l-Hukkam*, I/61, akt. KOŞUM, s.137.

⁴⁷ KOŞUM, s.138.

⁴⁸ SERAHSİ, C. XVI, 79. Hâkimin şahsi ihmali ve kusuru bulunmazsa bu takdir hatasından doğan zararı devlet öder. ATAR, *İslam'da Adliye Teşkilatı*, s. 167; BİLMEN, C. I, s. 298; AVCI, "Osmanlı Hukukunda Hâkim", s.100.

B. CEZAI SORUMLULUK

Hâkimlerin cezai sorumlulukları kendilerine verilmiş olan görevleri layık ile yerine getirmemeleri durumunda kendilerine uygulanacak olan cezai yaptırımları kapsamaktadır.

Osmanlı devletinde kul sınıfından farklı olarak kadınlara siyaset cezası uygulanamazdı. Bunun sebebi, hâkimlerin kul sınıfından değil de ilmiye sınıfından olmalarıdır. İlmiye sınıfının kanı ise kural olarak akıtlamaz.⁴⁹ 4-14 Aralık 1595 tarihli bir adaletnamede ise kadınlara görevlerini yerine getirirken doğruluk ve adalet ölçüsünde davranmaları emredilmiş, buna uymayan kadınlara “*dibekte dövülüp helak edilecekleri*”⁵⁰ tehdidinde bulunulmuştur. Bu ceza kuşkusuz uygulama bakımından pek mümkün gözükme de hâkimlerin saygın ve üst sınıftan oldukları için kanlarının dökülmemesi esnasından hareketle ortaya konulmuştur. Böyle bir cezanın uygulandığına rastlamamaktayız; fakat böyle bir ifade kullanılmasının sebebi kadınlarda yozlaşmayı önlemek ve görevlerini yerine getirirken kadınlara dikkatli ve özenli olmaya sevk etmektir. Ayrıca bu hüküm hâkimleri haksız ve hukuka aykırı uygulama yapmaktan kaçındırma amacındadır.⁵¹

Osmanlı devletinde istisnai de olsa hâkimlerin ölüm cezasına çarptırılmalarına da rastlanmaktadır: IV. Murad, Bursa seyahati sırasında yolları temizletmediğini gördüğü İznik kadısını hakkında hiçbir soruşturma yaptırmadan idam ettirmişti. Bu davranış sebebiyle Şeyhülislam Ahizade Hüseyin Efendi padişaha bozulmuş ve bunun hakkında dedikodu yaptırdığı söylenmiş, bunun üzerine şeyhülislam da katlettirilmiştir.⁵² Bir başka örnekte

⁴⁹ ORTAYLI, “Osmanlı Kadı’sının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine”, s.107.

⁵⁰ İNALCIK, Halil, “Adaletnameler”, TTK Belgeler, C. II, sayı. 3-4, Ankara, 1965, s.106.

⁵¹ ORTAYLI, İlber, “Kadı”, DİA, C. XXIV, s. 70. Ulema sınıfından olan kadınlara verilecek en ağır cezalar genelde azil ve sürgün cezası olarak ortaya çıkmaktadır. AVCI, “Osmanlı Hukukunda Hâkim”, s.113. Bazı ender görülen durumlarda ise hâkimin ulema sıfatı düşürülürdü. MUMCU, Ahmet, Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katli, Ankara, 2007, s.114.

⁵² UZUNÇARŞILI, İlmiye Teşkilatı, s. 107. Daha önce de belirttiğimiz üzere Osmanlı devletinde kadınlara yargılama faaliyeti dışında hiç de azımsanmayacak biçimde idari görevleri bulunmaktadır. Padişahın burada kadınlara idam ettirmesinin sebebi, yolları temizletme görevinin de kadınlara görevleri arasında bulunmasından dolayıdır.

ise Kanuni Sultan Süleyman, menzil parasını çalması sebebiyle Kızıl Yenicesi kadısını idam ettirmişti.⁵³ Bu istisnalar dışında kadılara ölüm cezası verilmesine pek rastlanmaz. Bu olaylardan çıkarabileceğimiz sonuç şudur ki, Osmanlı uygulamasında kadıların yargılama faaliyeti dışında birçok beledi ve idari görevleri olduğu için genellikle kadıların cezalandırılmalarına bu görevlerin yerine getirilmesindeki sorumlulukları sebebiyle başvurulmuştur.

Osmanlıda, yargılama ile ilgili görevlerini ihmal ettikleri yahut suç işledikleri yönünde bir şikâyet olduğu zaman kadılara, yargısız infaz yapılması veya ceza verilmesi gibi bir uygulamaya rastlanmamıştır. Kadıların cezalandırılmadan önce bir soruşturmaya tabi tutulmaları esastır.⁵⁴ Bu soruşturmanın sonucuna göre kadıya herhangi bir disiplin cezası veya adli ceza verilebilirdi. Kadılara yapılacak olan soruşturmayı ise ya merkezden Divan-ı Hümayun tarafından gönderilen mehayif müfettişleri⁵⁵ veya civar sancak veya eyaletlerden görevlendirilecek kadılar yapabiliyordu.⁵⁶

Soruşturma sonucunda eğer hâkim suçlu bulunursa, verilecek olan ceza hâkimin kişiliğini ve konumunu toplum içinde küçük düşürecek nitelikte olmaz, falaka gibi onur kırıcı cezalar hâkimler toplum içinde saygın bir konumda buldukları için uygulanmazdı.

Kaza hâkimlerinin 1 yıl olan görev sürelerinin⁵⁷ 10 ay ve mevleviyet payeli kadılarda ise 1-2 ay olan görev süresinin uzatılması söz konusu olduğunda ise hâkimin disiplin cezası almamış olması büyük önem arz ediyordu.⁵⁸

Kadıların idari görevlerinden bazı örnekler için bkz. 3 Numaralı Mühimme Defteri, Divan-ı Hümayun Sicilleri Dizisi: I, Ankara, 1993, Hüküm no: 2, 14, 23, 38, 66, 84.

⁵³ ORTAYLI, "Kadı", DİA, C. XXIV, s.70.

⁵⁴ Bu soruşturmalar kadıların adli görevleri yanında beledi görevleri ile alakalı da oluyordu. 1679 tarihinde İstanbul'da Balat mahkemesi sahte nikâh belgesi verdiği için mahkeme kapatılmış ve görevliler de azledilip ağır hapis cezası almışlardır. EKİNCİ, s.969.

⁵⁵ AKMAN, Mehmet, Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması, İstanbul, 2004, s.42.

⁵⁶ ANIL, s.75; EKİNCİ, s.970.

⁵⁷ Bu süre kadıların yerli halk ile içli dışlı olup, karar verirken tarafsız olamayabilecekleri sebebiyle kısa tutulmuştur. EKİNCİ, s.962.

⁵⁸ ANIL, s.76.

II. POZİTİF HUKUKA GÖRE HÂKİMİN SORUMLULUĞU

“Hâkim, önüne gelen somut olayda hukuk kuralı neyi öngördüyse onu taraflara söyleme yetkisini kullanırken, başkalarına ve kendisine yabancı kalabilmelidir. Kişisellikten arınmışlık ‘yasa herkes için eşit uygulanır’ kuralının hem nedeni hem sonucudur. Zira adalet terazisindeki tartı aynı kalmalıdır. Hâkim ise bizzat kendine karşı yansız, kayıtsız kalabilmeli, kendi ‘ben’ini bütünüyle elemelidir. ‘Ben’in elenmesi olayını yargılamada gerçekleştirmeyen bir hâkim yargılama yeterliliğinden yoksundur.”⁵⁹

Hâkimlerin mesleki yeterlilik bakımından hüküm vermeye ehil olup olmamaları hususu çok önemlidir. Bu açıdan mesleki yeterliliğe sahip olmayan hâkimler bu yetersizliklerini verdikleri kararlarla gösterirler. Mesleki olarak yetersiz olan hâkim fahiş bir hata yapabilir, hüküm vermek için menfaat isteyebilir ve istemeden usul kurallarına aykırı olarak bir hüküm verebilir. Maalesef ülkemizde verilen yargı kararlarına bakacak olursak bazı hâkimlerin mesleki olarak yetersiz oldukları kanaatine ulaşılmaktadır.

Batı’da ise mesleki yeterliliğe sahip olmayan hâkimlerin yargılama faaliyetini sürdürürken hukuki hata yapmaları durumunda bu hâkimler hakkında ülkelere göre farklılaşan sorumluluk çeşitleri bulunmaktadır.⁶⁰

A. GENEL OLARAK

Tarih boyunca hâkimlere verilmiş olan önemli ve hatta uhrevi denilebilecek görev dolayısıyla hâkimlerin ne kadar büyük ayrıcalık ve saygı kazandığı bir gerçektir. Hâkimlere verilmiş olan bu ayrıcalıklı ve itibarlı meslek yürütülürken hâkimlere birtakım sorumluluklar yüklenip yüklenilmemesi gerektiği görüşü konusunda görüş ayrılıkları vardır. Bu sorumluluk gereğince meslek kurallarının ve mantığının dışına çıkan hâkimlere ne tür bir yaptırım uygulanacağı konusu da doktrinde tartışmalıdır.⁶¹

⁵⁹ SELÇUK, Sami, “Yazılı Hukuk Ve Yargıç İlişkisi”, Türkiye Günlüğü, Sy. 40, 1996, s.6.

⁶⁰ Örnek vermek gerekirse Fransa’da hâkimin yapacağı mesleki hatalar, görevini yapmama fiili ile birleşince disiplin yaptırımı olarak yer değiştirme cezası uygulanmıştır. İtalya’da ise hâkimin ağır ihmali sonucunda yapılan hukuki hatalar sonucunda hâkime disiplin yaptırımı uygulanmıştır. İNCEOĞLU, Yargıda Etik, s.144.

⁶¹ AYDINALP, s.77; ERMUMCU, s.40.

Hâkime tamamen bir dokunulmazlık sağlanması juristokrasiye yol açabilir; ancak demokratik bir devlette yargının hesap verebilir bir konumda bulunması halkın yargıya duyacağı güven ve saygının sağlaması bakımından önemlidir.⁶² Bu açıdan hâkimlerin sorumlu olması gerektiği ve sorumlu olmaması gerektiği gibi iki görüş doktrinde ortaya çıkmaktadır. Şimdi bu görüşlere bir göz atalım:

1- Hâkimlerin Sorumlu Olması Gerektiği Görüşü

Hâkimlerin görevleri esnasında yaptıkları fiillerden dolayı sorumlu olması gerektiği düşüncesinde olanlara göre hâkimin görevinde bağımsız olması ve mesleği gereği bazı teminatlarının bulunması hâkimin bu görevi sürdürürken keyfi davranmasına ve sorumsuzluk şemsiyesi altına gizlenmesine sebep olmamalıdır. Bu sebeple hâkimlerin sorumlu olması hukuk devleti olmanın bir gerekliliğidir.⁶³

Bazıları da hâkimin her kusurundan olmasa bile ağır kusurundan sorumlu olması gerektiğini, bu durumun adaletin tesisi bakımından önemli olduğu kanaatindedirler.⁶⁴

Hâkimlik kuşkusuz toplumda saygı duyulan ve güvenilen bir meslektir. Bu güven ve saygı hâkimin hukuku bilme ve uygulama vasfından kaynaklanmaktadır.⁶⁵ Bu güvenin boşa çıkarılmaması bakımından hâkimi verdiği hatalı kararlardan dolayı mesul tutmak elzemdir. Fakat bu mesuliyet hâkimin kusurlu olduğu ölçüde olmalıdır. Yargıtay 4. HD'nin 28.06.1955-124/3523 sayılı kararı da hâkimin kusurlu olduğu ölçüde sınırlı olması gerektiği görüşünü benimsemektedir.⁶⁶

2- Hâkimlerin Sorumlu Olmaması Gerektiği Görüşü

Yakın zamana kadar Avrupa'da "The King can do no wrong" yani kral hata yapmaz düşüncesi ile hareket edilmiş ve monarşi ile yönetilen Avrupa ülkelerinde kralın bağımsızlığı ve sorumsuzluğu esas alınmıştı. Bu sorumsuzluk

⁶² AKINCI, Yargı Etiği, s.93.

⁶³ KILIÇOĞLU, Ahmet, "Hâkimlerin Hukuki Sorumluluğu", s.23; AYDINALP, s.83-84.

⁶⁴ BELGESAY, Emcet, "Türk Hukukunda Hâkimin Hukuki Mesuliyeti", s.251.

⁶⁵ AKINCI, İdari Yargıda, s.105.

⁶⁶ GÜNAY, Hâkimlerin, s.19.

ve geniş teminatlar kralın yargılama alanında temsilcisi olan hâkimler bakımından da öngörülüyordu. Buna göre hâkimlerin görevleri başında yürüttükleri eylemleri sebebiyle sorumsuzlukları bulunuyordu.⁶⁷

Bu anlamda hâkimlerin görevleri başında icra etikleri hareketler bakımından sorumlu olmamaları gerektiği görüşünde olan düşünceler şu temelde yükselmektedir. Hâkimin vereceği hüküm sonucunda sorumlu olacağına hükmedersek sorumluluktan korkan hâkimler yargılama boyunca çok dikkatli olurlar ve hatta hüküm vermekten kaçınabilirler. Bu durum da adaletin tecellisinin gecikmesine sebep olur. Sorumlu tutulmaktan korkan kişiler hâkimlik mesleğini tercihten kaçınırlar ve ehil olmayan kimseler hâkimlik mesleğine seçilebilirler. Sorumluluktan kaçan hâkimler korkarak adil olmayan kararlar verebilirler ve bu halde kişi mesleğinden zevk almaz ve mesleğin çekilmezliği söz konusu olabilir. Hâkimlerin sorumlu olmaması gerektiği görüşünde olanların bir başka dayanağı ise olur da hâkim bir hata yaparsa taraf veya taraflar kanun yoluna başvurarak hükme itiraz edebilir ve yanlışlığın düzeltilmesini sağlayabilirler.⁶⁸

Özdeş'e göre yargılama faaliyeti sonucunda hâkimlerin sorumlu tutulmamaları gerekir. Öyle ki, taraflar hatalı bir karar sonucunda hizmet kusuru bulunduğu dayanıp devletin ortaya çıkan zarardan dolayı sorumlu olduğunu ileri sürüp hâkimden yahut devletten tazminat isteme yoluna giderlerse, yargılama faaliyetinin sürdürülmesi mümkün olamaz. Bu açıdan hâkimlerin sorumsuzluğu esas olmalıdır.⁶⁹

Dere'ye göre ise hâkim eğer sorumlu olabileceğini düşündüğü bir kararı verecekken kendisine karşı tazminat davası açılacağı korkusuyla tarafları koruyup aslında vermesi gereken adil bir hükmü vermeyebilir⁷⁰, bu anlamda hâkimin korkusu görevinin önüne geçebilir.

⁶⁷ AKINCI, İdari Yargıda, s.19.

⁶⁸ KILIÇOĞLU, s.233.

⁶⁹ ÖZDEŞ, Orhan, "Hâkimlerin Hukuki Sorumluluğu ve Devlet", Sy.2, s.9.

⁷⁰ DERE, s.71.

Belgesay'a göre ise bir ceza hâkiminin yıllar boyunca verdiği hükümlerden dolayı dava açabilecek olan eski mahkûm ve tutuklulara karşı kendisini mahkemede müdafaa etmeye çalışması doğru olmaz.⁷¹

3- Pozitif Hukukumuzda Göre Hâkimin Sorumluluğu

Anayasamızın 2. maddesinde “...sosyal bir hukuk devletidir” denilerek dolaylı olarak sorumluluğu hukuk devleti ilkesi gereğince ele almıştır. 125/son'da “İdare, kendi eylem ve işlemlerinden doğan zararı ödemekle yükümlüdür” ve 129/5'te de “Memurlar ve diğer kamu görevlilerinin yetkilerini kullanırken işledikleri kusurlardan doğan tazminat davaları, kendilerine rücu edilmek kaydıyla ve kanunun gösterdiği şekil ve şartlara uygun olarak, ancak idare aleyhine açılabilir” denilerek idarenin sorumluluğu ele alınmıştır. 6100 sayılı HMK'ya göre ise hâkimlerin sorumluluğu Anayasa md.40/3 ve 129/5'e dayandırılmıştır.⁷² Ceza hâkimleri yönünden sorumluluk CMK md 141'de yer almıştır. Buradaki düzenlemede de tazminatın devletten istenebileceği belirtilmiştir. HMK md.46'daki düzenlemede ise kayırma, adam tutma veya kin ve düşmanlık, menfaat ve benzeri sebeplerle hukuka aykırı karar verilmiş olması veya kesin olarak kanun hükmüne aykırı bir hüküm verilmesi durumunda devlet aleyhine tazminat davası açılabilirliği düzenlenmiştir. Ayrıca maddede devletin ödediği tazminat sebebiyle hâkime ödeme tarihinden itibaren 1 yıl içinde rücu edebileceği belirtilmiştir.

Kanunun öngördüğü sisteme göre açılacak olan davada davalı taraf hâkim değil devlet olmaktadır. Burada hâkime ihbar koşulu düzenlenmiştir.⁷³ Eski kanun döneminde düzenlenmiş olan, açılacak tazminat davasının reddedilmesi durumunda hâkim lehine tazminata hükmedilmesi kuralı kaldırılmıştır. Fakat haksız olarak sıkça hâkimler aleyhine dava açılmasını önlemek için açılacak davanın reddedilmesi durumunda davacıya 500 ila 1500 TL arasında öngörülebilir disiplin cezası verilmesi hükmü getirilmiştir. 6110 sayılı kanuna göre ise hâkimin yargılama esnasında ortaya çıkabilecek kişisel

⁷¹ BELGESAY, s.249.

⁷² Anayasa md. 40/3: “Kişinin, resmi görevliler tarafından vaki haksız işlemler sonucu uğradığı zarar da, kanuna göre, Devletçe tazmin edilir. Devletin sorumlu olan ilgili görevliye rücu hakkı saklıdır.”

⁷³ HMK md. 46/2: “Mahkeme, açılan tazminat davasını, ilgili hâkime resen ihbar eder.”

kusuru, haksız fiili ve yahut diğer sorumlulukları sebebiyle açılacak dava, doğrudan hâkimin şahsına karşı tazminat davası şeklinde açılmaz.⁷⁴

Bu açıdan bizim sistemimizde şu an uygulanan yöntem katı sorumluluk sistemidir. Bu sisteme göre hâkimlerin sorumluluğu bulunmalı fakat hangi durumlarda hâkimlerin sorumlu olacağı kurallarla açıkça ve sınırlı sayıda düzenlenmelidir. Hâkimler aleyhine açılacak haksız davaların önüne geçmek amacıyla davayı kaybedenlere bazı yaptırımlar öngörülmektedir.⁷⁵

B. HÂKİMLERİN SORUMLULUK ÇEŞİTLERİ

Hâkimlere teminat verilmesi, onlara sağlanan bir imtiyaz değildir. Bu konuda Anayasa Mahkemesi de bir kararında *“Hâkimlik teminatı, hâkimleri korumak için değil, yargı organını bağımsızlığa kavuşturmak yoluyla adaletin gerçekleştirilmesini sağlamak için kabul edilmiştir.”*⁷⁶ diyerek hâkimlik teminatının bir imtiyaz olarak değil de yargının tarafsızlık ve bağımsızlığının tesisi ve korunması amacıyla öngörüldüğünü belirtmiştir.⁷⁷

1- Disiplin Sorumluluğu

Hâkimlerin başlıca vazifeleri bir kamu görevi olan yargılama faaliyetini yerine getirmektir. Kamu görevi olan bu faaliyet yapılırken hâkimlerin hata yapması veya kasıtlı olarak haksız hüküm vermeleri de mümkündür. Bu sebeple hâkimlere yaptıkları kamu görevlerinden ötürü bir idari sorumluluk yüklenilmesi söz konusudur. Bu idari sorumluluk kapsamında hâkimlere kanunen öngörülen sınırların dışına çıkmaları halinde disiplin cezası verilmesi hususu hukukumuzda düzenlenmiştir.⁷⁸

Hâkimlerin hangi fiilleri sebebiyle disiplin cezalarının uygulanacağı hususu Hâkimler ve Savcılar Kanunu'nun 62. ila 81. maddeleri arasında düzenlenmiştir.⁷⁹ Kanunun 62. maddesine göre *“Hâkim ve savcılara; sıfat ve*

⁷⁴ ERMUMCU, s.48.

⁷⁵ ERMUMCU, s.49.

⁷⁶ DEMİRKOL, Ferman, “Yargı Bağımsızlığı”, İstanbul, 1991, s.135.

⁷⁷ ERMUMCU, s.49.

⁷⁸ DERE, s.71; ERMUMCU, s.50.

⁷⁹ Hâkimlerin disiplin sorumluluğunun temeli Anayasa'nın 140 ve 144. Maddelerinde yer almıştır. KURU/ARSLAN/YILMAZ, s.98.

görevleri gereklerine uymayan hal ve hareketlerinin tespit edilmesi üzerine durumun niteliğine ve ağırlık derecesine göre, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulunca aşağıda yazılı disiplin cezalarından biri verilir: a)Uyarma, b) Aylıktan kesme, c) Kınama, d) Kademe ilerlemesini durdurma, e) Derece yükselmesini durdurma, f) Yer değiştirme, g) Meslekten çıkarma...”⁸⁰

İlk düzenlemeye göre hâkimlere verilebilecek olan bu cezalara karşı yargı yoluna başvurmak mümkün değilken 2010 yılında yapılan anayasa değişiklikleriyle hâkimlere karşı uygulanacak meslekten çıkarma cezasına karşı yargıya başvurabilme imkânı tanınmıştır. Ayrıca bu düzenleme ile hâkimler hakkında yapılacak olan inceleme ve soruşturmayı önceki düzenlemede Adalet Bakanlığına bağlı olan müfettişlerin yerine HSYK’ya bağlanan adalet müfettişlerinin yapması düzenlenmiştir.⁸¹

Ülkemizde hâkimin bariz hatası sonucu yapılan hukuki yanlışlık sebebiyle hâkime disiplin cezası verilmesinin örnekleri oldukça çoktur. Bir olayda sanığın tahliye tarihinin yanlış hesaplanması sebebiyle fazladan 12 gün cezaevinde tutulmasına sebep olan savcı hakkında Hâkimler ve Savcılar Kanununun 63/a maddesi gereğince görevinde kayıtsız ve düzensiz davranması gerekçesiyle uyarma cezası verilmiştir.⁸²

Bir başka olayda, suç oluşturan bir fiilin, hukuki nitelikte bir fiil olduğuna kanaat getirerek yeniden bilirkişi incelemesi istemeksizin çelişkili bir bilirkişi raporuna dayanarak faili meçhul hırsızlık olayı sanıklarının araştırılmasını sağlamadan dava zamanaşımının dolmadığını göz ardı ederek, bir kısım tanıkları dinlemeyerek ve bilirkişi incelemesi yaptırmayarak, takipsizlik kararları veren yargı mensubuna yine uyarma cezası verilmiştir.⁸³ Bir başka mahkemenin yazdığı müzekkerelere ve tekitlere hâkimin cevap vermemesi üzerine de yine uyarma cezası verilmiştir.⁸⁴

⁸⁰ HSK, md.62; KIRMAZ, s. 297,298, 299, 300; ÖZEN, s.163-164.

⁸¹ ERMUMCU, s.52.

⁸² 22.12.2003 tarih, 2003/409 sayılı HSYK kararına itiraz edilmesi sebebiyle İtirazları İnceleme Kurulu’nun 07.06.2004 tarih ve 2004/70 sayılı kararı sonrasında uyarma cezası verilmesine karar verilmiştir.

⁸³ 25.01.1996 tarih ve 1996/18 sayılı HSYK kararı.

⁸⁴ 08.02.1996 tarih ve 1996/41 sayılı HSYK kararı.

Bu anlamda hâkim ve savcılarının bu şekilde yaptıkları hukuki hatalarla adil bir karar verilememesine ve yargılamanın adil bir şekilde yürütülememesine sebebiyet vermemeleri durumunda genellikle HSYK'nın izlediği tutum uyarma cezası vermek şeklinde olmaktadır.⁸⁵

2- Cezai Sorumluluk

Her kamu görevlisi gibi hâkim de yargılama faaliyetini ifa ederken konusu suç teşkil eden bir fiilde bulunabilir. Bu durumda hâkimin dokunulmazlığının bulunduğunu söyleyemeyiz.⁸⁶ Bu açıdan suç işleyen hâkimin suç işleyen herhangi bir diğer vatandaştan farkı bulunmamaktadır. Bu açıdan hâkimin işledikleri suçları görevlerinden doğan ve görev sırasında işlenen suçlar ile bunun dışındaki suçlar olarak ikiye ayırabiliriz. Görev sırasında işlenen veya görevden doğan suçları ile alakalı hâkimlerin soruşturma ve kovuşturma usulleri farklılık arz etmektedir.

HSK madde 82 ye göre; *“Hâkim ve savcılarının görevden doğan veya görev sırasında işlenen suçları, sıfat ve görevleri gereğine uymayan tutum ve davranışları nedeniyle, haklarında inceleme ve soruşturma yapılması Adalet Bakanlığının iznine bağlıdır. Adalet Bakanı inceleme ve soruşturmayı, adalet müfettişleri veya hakkında soruşturma yapılacak olandan daha kıdemli hâkim veya savcı eliyle yaptırılabilir.”*

Bu maddeye göre hâkimlerin cezai soruşturması belirli bazı usullere bağlanmıştır. Bu anlamda hâkimlere bir ayrıcalık tanınmıştır. Belirlenmiş olan soruşturma yapılmadan izin alınması kuralının bir istisnası vardır ki, o da suçun işlendiğinin haber alınması halinde yitirilmesinden korkulan ve gecikmesi halinde zarar doğurabilecek delillerin toplanabilmesine imkân tanınmıştır.⁸⁷

Hâkimlerin görevleriyle ilgili olarak ve yahut görevleri sırasında işlemiş oldukları suçların soruşturulması hususunda hâkimlerin derecelerine göre bir ayırım yapılmıştır. Yüksek yargıda görev yapan başkan ve üyeler ile ilk derece

⁸⁵ İNCEOĞLU, Yargıda Etik, s.144-145.

⁸⁶ ÖZEN, s.166.

⁸⁷ GÜNAY, Hâkim-Savcı, s.24; ERMUMCU, s.54. HSK md. 83: *“Adalet müfettişlerinin denetim veya soruşturma sırasında öğrendikleri ve gecikmesinde sakınca bulunan konuların soruşturması için önceden izin alınması gerekmez. Ancak, durum hemen Adalet Bakanlığına bildirilir.”*

mahkemesi hâkimlerinin soruşturma usulleri farklıdır.⁸⁸ Bu durum HSK md. 82 ile 98 arasında belirtilmiştir.⁸⁹

3- Hukuki Sorumluluk

Hâkimlerin tazminat sorumluluğu da diyebileceğimiz hukuki sorumluluğunun temeli Anayasanın 40/3 ve 129/5 maddelerinde yer almaktadır. Hâkimin sorumluluğuna yol açacak olan fiili hâkimin haksız fiilinden, yargı faaliyetinden ve yahut idari faaliyetinden kaynaklanabilir. Hâkimin hukuki sorumluluğuna başvurulabilmesi için tazminat sorumluluğuna gidilmelidir. Buna göre hâkimin fiili sebebiyle meydana gelen bir zarar bulunmalıdır.⁹⁰ Bir görüşe göre de hâkimin sorumluluğuna başvurulabilmesi için sorumluluğu gerektiren hukuka aykırı bir halin varlığı, kusur, zarar ve illiyet bağı unsurlarının bulunması gerekmektedir.⁹¹

2011 yılında çıkarılan 6110 sayılı kanuna göre hâkimlerin kişisel kusur, haksız fiil ve yahut diğer sorumlulukları sebebiyle hâkimlerin aleyhine eski düzenlemeden farklı olarak dava açılmayacağı düzenlenmiştir. Hâkimlerin görevleri ile alakalı fiilleri sebebiyle açılacak olan davalar bu yeni düzenlemeye göre devlet aleyhine açılacaktır. Hâkimlerin sorumlu oldukları alanlar “soruşturma, kovuşturma veya dava ile ilgili işlem, faaliyet, her türlü karar” olarak düzenlenmiştir. Bu alanlar içinde hâkimlerin idari görevleri ile ilgili olarak yaptıkları işlemler bu alanda düzenlenmemiştir. Bu işlemlerle ilgili sorumlulukları bakımından hâkimlerin bağlı oldukları Adalet Bakanlığı aleyhine idari yargıda tam yargı davası açılabilir.⁹² Ancak 6110 sayılı kanunun ilgili 12. Maddesindeki hükmü 6 Mart 2014 yılında mülga edilmiştir. Dolayısıyla savcılar ve adalet müfettişleri bakımından önceki duruma dönülmüş oldu.⁹³

⁸⁸ ÖZEN, s.253-254.

⁸⁹ ERMUMCU, s.55.

⁹⁰ KURU, Hukuk Muhakemeleri Usulü, İstanbul, 2001, C. 6, s.5841; ERMUMCU, s.58.

⁹¹ KILIÇOĞLU, s.242.

⁹² ERMUMCU, s.60.

⁹³ KARADEMİR, Dilek, Son Kanun Değişiklikleri Işığında Hâkimin Hukuki Sorumluluğu, s.254.

SONUÇ

Ülke olarak gelişmeyi ve büyümeyi amaçlıyorsak hukukçu kalitemizi de güçlendirmemiz olmazsa olmazdır. Unutulmamalıdır ki, Osmanlı devrinin büyük padişahı Kanuni Sultan Süleyman'a "Kanuni" sıfatının verilmesine sebep olan kişi devrin büyük hukukçusu Ebussuud Efendi'dir. Bu açıdan nitelikli hukukçu yetiştirmek için başta akademisyenler, daha sonra hukukçular bizzat kendilerini geliştirerek büyük bir çaba sarf etmelidirler.

Çalışmamızda ulaştığımız sonuçlara gelecek olursak şu şekilde özetleyebiliriz:

Hâkimlerin verdikleri kararlardan dolayı sorumlulukları tarihin bütün devirlerinde olagelmıştır. Bu sorumluluktan uzak olan hâkimler, verecekleri kararlarda hakkı ve hukuku gözetmeksizin kendi isteklerine göre hüküm verebilirler. Bu durum ise rüşvet kurumunu ve juristokrasiyi ortaya çıkarır.

İslam hukukunda hâkimlerin sorumluluk çeşitleri bulunmaktadır. Bu sorumluluklar fahiş hatalardan dolayı ve kasten haksız hüküm verilmesi durumlarında ve usul kurallarına riayet edilmeksizin hüküm verilmesi hallerinde ortaya çıkar. Bu hallerde hâkim verdiği hükümden sorumludur ve verdiği hükümden dolayı ortaya çıkan bir zarar varsa bu zararı tazmin etmekle mükelleftir.

Bu durumların dışında hâkimin verdiği hükümde istemeden ortaya çıkan bir haksızlık varsa ve bu hata hâkimin usul kurallarına riayetsizliği veya fahiş hatasından da kaynaklanmıyorsa, bu durumda ortaya çıkan zarar devlet hazinesinden karşılanır. Bu sebeple hâkimler önlerine gelen davada yeterli araştırmayı yaptıktan sonra hüküm vermekten korkmamalı ve verdikleri hükmün doğruluğundan endişe etmemeli ve bu hükmün arkasında durmalıdırlar.

Modern hukuk bakımında ise yine bazı sorumluluk türleri bulunur. Bunları hukuki, cezai ve disiplin sorumluluğu olarak üçe ayırabiliriz. Bu konuda ülkemizdeki duruma bakacak olursak cezai sorumluluk bakımından soruşturma usulleri haricinde hâkimlerin normal vatandaşlardan herhangi bir farklılığı bulunmamaktadır.

Disiplin sorumluluğu bakımından ise kanunda belirlenen filleri işleyen hâkimlere yine kanunda belirlenen cezalar uygulanmaktadır. Bu konuda şunu

belirtmek gerekir ki, kanunda öngörölmüş olan disiplin yaptırımlarının, İslam ve Osmanlı hukuku ile karşılaştırıldığında hafif kaldığı görülecektir.

Hukuki sorumluluk bakımından ise kanunda belirlenen fiilleri işleyen, bir diğer ifadeyle hüküm verirken kanunda belirlenen kurallara uymayan hâkimlerin verdikleri hükümlerden dolayı ortaya çıkan zararları devlet karşılar, daha sonra ise devlet ödediği tazminattan dolayı hâkime rücu eder.

KAYNAKLAR

- 3 Numaralı Mühimme Defteri, Divan-ı Hümayun Sicilleri Dizisi: I, Ankara, 1993.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybani (ö.855), Müsned, Ter: Rifat Oral, Ensar Yayıncılık, Konya, 2004.
- AKINCI Müslüm, İdari Yargıda Adil Yargılanma Hakkı, Turhan Kitabevi, Ankara, 2008.
- AKINCI Müslüm, Yargı Erki ve Sorumluluğu, Türkiye Adalet Akademisi Dergisi, Cilt 1, Yıl 1, Sy.3.
- AKMAN, Mehmet, Osmanlı Devleti'nde Ceza Yargılaması, İstanbul, 2004.
- AKYÜZ, Vecdi, İslam Hukukunda Yüksek Yargı ve Denetim Divan-ı Mezalim, İstanbul, 1995.
- ALİ HAYDAR, Hocaeminefendizade (ö.1935), Dürerü'l-Hukkâm Şerhu Mecelleti'l-Ahkâm, İstanbul, 1330.
- ANIL, Yaşar Şahin, Osmanlıda Kadılık, İletişim Yayınları, İstanbul, 1993.
- ASLAN, Nasi, İslam Hukukunda Yargılama Etiği ve İlkeleri, Adana, 2014.
- ATAR, Fahreddin, İslam Adliye Teşkilatı, Ankara, 1991.
- : İslam Yargılama Hukukunun Esasları, İstanbul, 2013.
- : "Kadı", DİA, C. XXIV.
- : "Kaza", DİA, C. XXV.
- AVCI, Mustafa, Osmanlı Ceza Hukuku Genel Hükümler, Konya, 2014.
- : "Klasik Osmanlı Hukukunda Hâkim, Hâkimin Görevi İhmali", içinde Osmanlı Devletinde Eğitim Hukuk ve Modernleşme, Ejder Okumuş, Ahmet Cihan, Mustafa Avcı, Özgü Yayınları, Temmuz, İstanbul, 2006.
- AYDINALP Sezai, Hâkimlerin Hukuki Sorumluluğu, Dayınlarlı Yayınları, Ankara, 1997.
- BAYINDIR, Abdülaziz, İslam Muhakeme Hukuku Osmanlı Devri Uygulaması, İstanbul, 1986.
- BELGESAY, Emcet, Türk Hukukunda Hâkimin Hukuki Mesuliyeti, AÜHFD, 1955, C.XII.
- BERKİ, Ali Himmet (ö. 1976), İslam'da Kaza Hüküm ve Hâkimlik ve Tevabii, Yargıçoğlu Matbaası, Ankara, 1962.

- BİLMEN, Ömer Nasuhi (ö. 1971), Hukuk-ı İslâmiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu, İstanbul, 1970.
- Buhari (ö. 870), Sahih-i Buhari, Ter: Mehmed Sofuoğlu, Ötüken Yayınları, İstanbul, 1990.
- CİN, Halil, AĞGÜNDÜZ, Ahmet, Türk Hukuk Tarihi, İstanbul, 1995, C. I-II.
- DAMAD TERCÜMESİ, Mecme'ul Enhur, (Mülteka Şerhi), Abdurrahman b. Şeyh Muhammed b. Süleyman, terc. Mehmet Çelik, İst. 2011.
- DEMİRKOL, Ferman, Yargı Bağımsızlığı, Kazancı Hukuk Yayınları, İstanbul, 1991.
- DERE, Ahmet, "Davadan Feragat", SÜSBE, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Konya, 2007.
- Ebu Davud, Süleyman b. el-Eş'as b. İshak el-Ezdi Ebû Davud es- Sicistani (ö.889), Sünen-i Ebu Davud, Ter: Abdullah Parlıyan, Konya Kitapçılık, Konya, 2007.
- EKİNCİ, Ekrem Buğra, "Osmanlı Hukukunda Mahkeme Kararlarının Kontrolü (Klasik Devir)", Belleten, C. LXV, Sy. 244'ten ayrı basım, 2001.
- ERMUMCU, Osman, Hâkimlerin Hukuki Sorumluluğu, Ankara, 2013.
- GÜNAY, Erhan, Hâkim Savcı Avukatlar ile Diğer Adli Personelin İşledikleri Suçlar ve Soruşturmalar, Seçkin Yayınları, Ankara, 1997.
- : Yargısal Görevlerinden Dolayı Hâkimlerin "Tazminat" Sorumluluğu ile Hâkimlere Cumhuriyet Savcılarına ve Avukatlara Karşı İşlenen Hakaret Suçları, Seçkin Yayınları, Ankara, 2000.
- HALEBÎ, İbrahim, İzahlı Mülteka el-Ebhur Tercümesi, Tercüme: Mustafa Uysal, İstanbul, 1972.
- HAMMER, Joseph von, "XVII nci Asırda Osmanlı İmparatorluğunda Devlet Teşkilatı", terc. Halit İlteber, İ.Ü.H.F.M, C:VII, Sy.2-3, 1941.
- İBN ABİDİN, Muhammed Emin (ö. 1836), Reddül-Muhtar Ale'd-Dürri'l-Muhtar, terc. Mehmet Savaş, İstanbul, 1985.
- İBN AŞUR, Muhammed Tahir, İslam Hukuk Felsefesi, İstanbul, 2013.
- İbn Mâce, Muhammed b. Yezid Ebu Abdillâh el-Kazvini (ö. 887), Sünen-i İbn Mâce, Terc: Haydar Hatipoğlu, Kahraman Yayınları, İstanbul, 1982.

- İNALCIK, Halil, “Adaletnameler”, TTK Belgeler, C. II, sayı. 3-4, Ankara, 1965.
- İNCEOĞLU, Sibel, Devlette Etikten Etik Devlete: Yargıda Etik, TÜSİAD, İst. 2012.
- KARADEMİR, Dilek, Son Kanun Değişiklikleri Işığında Hâkimin Hukuki Sorumluluğu, TBB Dergisi Sy.119, Temmuz 2015.
- KAHVECİ, Nuri / KALENDER, Abbas, “İlk Dönem İtibariyle İslam Hukukuna Göre Hâkim Tayininde Aranan Kriterler”, K.S.Ü.İ.F.D, 2014, sy.23.
- KILIÇOĞLU, M. Ahmet, Hâkimlerin Hukuki Sorumluluğu, AÜHFD, 1973, C.30, Sy.1-4.
- KIRMAZ, Birol, Hâkimlerin Denetimi ve Yargı Bağımsızlığı, Adalet Yayınevi, Ankara, 2009.
- KOŞUM, Adnan, İslam Hukuk Doktrininde Yargı Hataları, Isparta, 2004.
- KURU, Baki, Hukuk Muhakemeleri Usulü, Demir Yayınları, İstanbul 2001, Cilt V-VI.
- KURU, Baki / ARSLAN, Ramazan / YILMAZ, Ejder, Medeni Usul Hukuku, Ders Kitabı, 20. Bası, Yetkin Yayınları, Ankara, 2009.
- MAVSİLÎ, Abdullah b. Mahmud b. Mevdud, el-İhtiyar li- Ta’lîf’l Muhtar, çev. Mehmet Keskin, Ümit Yayınları, İstanbul, 1998.
- MUMCU, Ahmet, Divan-ı Hümayun, Ankara, 2007.
- : Osmanlı Devleti’nde Siyaseten Katl, Ankara, 2007.
- Müslim, Ebü’l-Hüseyn el-Kuşeyri en-Nişaburi Müslim b. el-Haccac (ö. 875), Sahih-i Müslim, Ter: Ahmed Davudoğlu, Sönmez Neşriyat, İstanbul, 1977.
- ORTAYLI, İlber, “Osmanlı Kadısının Taşra Yönetimindeki Rolü Üzerine”, *Amme İdaresi Dergisi*, 1976, C. IX, Sy. 1, s. 95-107.
- : “Kadı”, DİA, C. XXIV.
- ÖZDEŞ, Orhan, Hâkimlerin Hukuki Sorumluluğu ve Devlet, D.D. 1971, Sy.2.
- ÖZEN, Muharrem, Hâkimin Cezai Sorumluluğu, Seçkin Yayınları, Ankara 2004.
- ÖZEN, Şükrü, “Kadıkudat”, DİA, C. XXIV.
- SELÇUK Sami, Yazılı Hukuk ve Yargıç İlişkisi, Türkiye Günlüğü, Sy.40, Mayıs-Haziran, 1996.

- SERAHSİ (ö. 1097), Ebu Sehl Ebu Bekir Muhammed b. Ahmed: Mebsût, Editör: Mustafa Cevat Akşit, Gümüşev Yayıncılık, İstanbul, 2008.
- Şeyh Bedreddin, Camiu'l-Fusûleyn, (Yargılama Usulüne Dair, ed. Hacı Yunus Apaydın), Ankara, 2012.
- , et-Teshil, Şerhu Letaifi'l-İşarat, (Letaifi'l-İsarat Şerhi, ed. Hacı Yunus Apaydın), Ankara, 2012.
- Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Serve es-Sülem, (ö. 892), Sünen-i Tirmizî, Ter: Abdullah Parlıyan, Konya Kitapçılık, Konya, 2004.
- TÜRCAN, Talip, "İslam Hukukunda Uhrevi Sorumluluk Bakımından Yargı Kararlarının Geçerliliği Sorunu", İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, Sy.5, 2005.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı, TTK Yayınları, Ankara, 1988.
- YAMAN, Ahmet, Siyaset-Hukuk İlişkisi, Esra Yayınları, Konya, 1999.
- YENİÇERİ, Celal, İslam'da Devlet Bütçesi, İstanbul, 1984.